

Marededéus dormides. Del gòtic al Renaixement

Mercè Gambús i Antònia Reig

La Marededéu dormida de la Seu, la procedent del desaparegut convent de Sant Domingo, la conservada a la parròquia de Santa Eulàlia i l'originària de l'església del Sant Esperit segueixen el model formal que marcarà el recorregut desenvolupat a Mallorca durant cinc-cents anys com a expressió de la devoció mariana entorn l'Assumpció de l'ànima, l'escriptura de la qual es manifestà, d'una banda, en la gestualitat artística del conjunt monumental que elles presideixen, i de l'altra en la modulació litúrgica del ritual processional corresponent.

En termes generals aquestes imatges de notable grandària, presenten una disposició jacent tot remarcant l'obliquïtat del cap, amb les mans en actitud orant i mostrant els peus nus; són abillades amb un hàbit daurat i estofat, cenyides amb un cingol recorregut habitualment per una inscripció relativa a l'exaltació de Maria al cel, i a més són cobertes amb un mantell que des del cap s'estén a tot el llarg, de tal manera que la plasticitat dels seus plegaments delimiten el perfil general de la figura. En el cap se les hi afegeix una corona

estrellada, a vegades recorreguda per capets d'àngel emmarcats en estels de vuit puntes, que també hi podem localitzar en les voreres del mantell. Cal anotar que les imatges jacents constitueixen el nucli iconogràfic dels grups escultòrics que es desenvoluparen a Mallorca, fonamentalment a partir del segle XVI en el marc de la pietat popular contrareformista. Aquet fet esdevé prou significatiu a l'hora de subratllar la preciosa minuciositat de tots els seus registres icònics; així com ha destacat l'obliquïtat com a grafia consubstancial a la dormició o al trànsit, no gensmenys cal al·ludir també al paper del àngels com a portadors de l'ànima, a la lexicografia simbòlica de la vida eterna en referència a les estrelles de vuit puntes, o a la corona estrellada tot accentuant l'episodi de l'elevació de l'ànima en el si del cicle triomfal. En el decurs del temps, el ritual festiu es va anar confegint mitjançant diverses modalitats expressives: celebracions litúrgiques i processionals, escenografies artístiques o narracions de la literatura culta i popular, per esmentar tot just les més habituals. Al seu torn el ceremonial de la Seu de Mallorca, d'àmplia projecció a les esglésies de la diòcesi, va definir el

Mare de Déu dormida de la Seu (finals del segle XV o principis del segle XVI), de tradició tardo-gòtica segons la manera artística de l'imaginaire Gabriel Mòger II. (c) Fotografia de G. Carrió-Catedral de Mallorca

protocol formal dels conjunts escènics, integrats per cadafals esglaonats sobre els quals s'aixeca el túmul funerari en forma de tàlem, faç o urna, custodiat per àngels, i envoltats de canelobres o ciris, altrament de tests d'eura, alfabegueres o bellveures. Els muntatges, situats al bell mig de la nau central, són freqüentment definits per un coronament en forma de pal·li o baldaquí a fi d'accentuar el sentit simbòlic del trànsit gloriós.

La Mare de Déu dormida de la Seu, primera obra d'escultura exempta conservada i de la que tenim notícia, pertany a la tradició tardo-gòtica i s'inscriu en la manera artística de l'imaginaire mallorquí Gabriel Mòger II, de finals del segle XV o principis del segle XVI; així ho confirma el llenguatge tècnic-material emprat a partir d'una estructura general

de canyes, cordes, cartró i pergami, recoberta de paper i tela encolada i enguixada, la qual presenta un acabament daurat i policromat. Quant al rostre i les extremitats, són fetes de plaques de suro policromades. També des del punt de vista estilístic la imatge catedralícia anota una formalitat en la tradició de Gabriel Mòger II, particularment en la modulació fisonòmica i anatòmica de tendència naturalista, la geometria estereotipada dels plecs, la monumentalitat, i el luxe general dels detalls ornamentals.

La imatge de la Seu constitueix el referent de la resta d'imatges a dalt esmentades, tal com es pot llegir en la figura procedent del desaparegut convent de Sant Domingo de Palma, avui conservada a les dependències museístiques de l'església parroquial de la vila de Binissalem, pràcticament una rèplica de la seva homònima catedralícia en dimensions, i amb la qual comparteix el mateix llenguatge estilístic en termes morfològics i decoratius, d'acord amb una escriptura gòtica tardana.

Quant a les altres dues imatges, totes dues talles de fusta, cal esmentar primerament la pertanyent a l'església parroquial de Santa Eulàlia de Palma, obra realitzada per l'escultor aragonès Joan de Salas, membre del prestigiós

Estàtua que representa el Trànsit de la Mare de Déu conservada a l'església parroquial de Binissalem però procedent del desaparegut convent de Sant Domingo (Palma). (c) Fotografia de Joan Ferrà-Consell de Mallorca

taller de l'artista valencià Damia Forment. Salas pactava el dia 24 de febrer de 1526, mitjançant document notarial signat amb dos representants de l'església de Santa Eulàlia, un contracte que contemplava l'execució d'una talla de fusta de la Mare de Déu jacent que havia de servir-se com a model, de la imatge de la mateixa advocació existent a la capella catedralícia de Nostra Senyora de la Clastra; particularment Salas havia d'ajustar-se en la proporció, la forma de la corona i dels àngels de la vora del mantell, mentre que per la resta es deixava al criteri de l'escultor la seva resolució.

La Verge dormida de Santa Eulàlia realitzada per Salas, segueix en efecte el model catedralici però modulant un recorregut formal més suavitzat que defuig de la composició geomètrica, encara que també delimita la vorera per

una sanefa de capets d'àngels, emmarcats aquestes per estels de vuit puntes. En el cap llueix, habitualment, una corona estrellada de fusta policromada que perfila un rostre serè i de gran refinament, mentre les mans estan en actitud orant i al seu torn, els peus es mostren nus. Entre la Mare de Déu dormida de la Seu i la de Santa Eulàlia, s'escenifica una transició suau des d'un naturalisme tardogòtic a un classicisme renaixentista, expressat fonamentalment en el tractament dels plecs i els suggeriments anatòmics, malgrat la persistència goticitzant de la llegenda del cinyell. La darrera imatge aquí exposada és una talla de fusta d'una MaredeDéu dormida, que presenta pèrdues o inacabats, així com restes puntuals de policromia i que és atribuïda a Joan de Salas; i en efecte, si la comparem amb la talla de Santa Eulàlia, les coincidències són espectaculars, amb el valor afegit de l'inacabat

Talla de fusta que representa la Mare de Déu jacent, obra de l'escultor aragonès Joan de Salas contractada el 1526, per a l'església de Santa Eulàlia (Palma). (c) Fotografia de G. Carrió

com a font d'estudi de les tècniques de treball. Aquesta imatge procedeix de la parròquia de la Vileta, abans de l'antic convent trinitari del Sant Esperit de Palma, i avui es troba dipositada pel Bisbat al Museu de Mallorca, on s'exposa en l'àmbit de la seva col·lecció permanent.

Un altre grup d'imatges, totes elles del segle XVI, expliquen des de l'estandardització icònica, el procés de consolidació del model renaixentista i de bell nou el sentit de l'adaptabilitat amb el que es va garantir el trànsit a la fórmula escenogràfica que havia de ser àmpliament desenvolupada en el context artístic barroc de les dues centúries següents. Es tracta de dues imatges menors documentades a Joan de Salas, corresponents a les parroquials de Valldemossa i Campos, i altres dues obres procedents de les esglésies palmesanes de la parroquial de Sant Miquel i de la conventual de la Concepció respectivament.

El dia 1 de maig de 1527, Joan de Salas signava un contracte amb Damià Cruilles i Rafael Calafat, obrers de la Verge Maria de la parroquial de

Valldemossa, amb la finalitat d'obrar una imatge de l'Assumpció, en fusta de xiprer i de vuit pams de llargària. El document precisa que la sanefa sigui recorreguda per pedreria de fusta, igual que el cinyell de la túnica, i a més sol·licita una diadema estrellada amb una creu central. Dos mesos de termini per l'execució i un preu de divuit ducats completen els pactes subscrits. Dos anys més tard, el dia 8 de desembre de 1529, Joan de Salas i Bartomeu Mas, en representació de la vila de Campos, subscrivien un acord notarial pel qual el primer s'obligava a realitzar una talla de l'Assumpció de la Mare de Déu en fusta de xiprer, de nou pams de llargària, amb un termini d'execució de quatre mesos i divuit ducats d'or com a preu pactat. Les dues imatges referides, presenten entre elles notables semblances i indubtablement són de la mateixa mà. Més petites que la de Santa Eulàlia, totes dues molt simplificades en línies i ornamentació, responen al tipus habitual de les Marededéus dormides, i en el cas de Valldemossa, aquesta no sembla ajustar-se massa a les indicacions formals pactades. Les dues talles responen a una escriptura més evolucionada, des d'una lectura classicista, però amb una rebaixa considerable de la qualitat artística si les comparem amb l'altra talla documentada a Salas per a l'església de Santa Eulàlia. En qualsevol cas, són obres menors, però que marquen una de les formes cincentistes de l'evolució tipològica de les verges dormides, de dimensions més reduïdes, austeres i naturalistes en els plegaments de la indumentària, així com en els recursos cromàtics, tal com ho anota la imatge jacent de Santa Eulàlia, és el referent per a algunes de les imatges de la Mare de déu dormida conservades a Palma; en particular,

Peça atribuïble a Joan de Salas (primer terç del segle XVI) i que procedeix de l'antic convent del Sant Esperit (Palma). Ara es conserva al Museu de Mallorca. El Bisbat de Mallorca la recuperà de l'església de la Vileta. (c) Museu de Mallorca

són un bon referent les corresponents a la parròquia de Santa Creu o al convent de la Concepció. Plegaments adaptats a l'anatomia, policromies, daurats i estofats acuradament treballats, serafins i inscripcions subratllant el simbolisme de l'Assumpció de Maria són alguns dels registres icònics que defineixen l'altre recorregut del tipus en el decurs del segle XVI.

A manera de recapitulació, la MaredeDéu dormida de la Seu esdevé el model escultòric original, reforçat per la imatge dominica conservada a Binissalem, de manera que totes dues escenifiquen des d'una escriptura gòtica tardana el pas cap a fórmules més decididament classicistes. Joan de Salas va introduir a partir de l'adscripció renaixentista dos possibles itineraris, el de Santa Eulàlia, més espectacular, grandios i continuador de la tradició catedralicis i el representat per les talles de la part forana, més senzilles, però també més flexibles i obertes a possibles reescriptures.

Tots dos trajectes varen trobar en el món conventual i parroquial de la diòcesi mallorquina un ampli ventall de possibilitats expressives que desplegaren amb força durant els segles XVII i XVIII, en el marc escènic de la representació triomfal barroca de l'Assumpció de Maria.

Obres documentades de l'imaginaire Joan de Salas per a les parròquies de Valldemossa i Campos. (c) Fotografies de Joan Ferrà

Referència bibliogràfica original

GAMBÚS, Mercè; REIG, Antònia (comissariat), *MaredeDéus dormides. Del gòtic al Renaixement*, Museu Diocesà de Mallorca, Palma, 2010

Adaptació: juny de 2019

Nova referència bibliogràfica

GAMBÚS, Mercè; REIG, Antònia (comissariat), *MaredeDéus dormides. Del gòtic al Renaixement*, dins CARRIÓ I VIVES, Gabriel (coordinació), *L'Assumpció de la Mare de Déu*, Consell de Mallorca-Bisbat de Mallorca, Palma, 2019 (2010), 1-6 [<https://web.conselldemallorca.cat/assumpciodelamarededeu>]

